

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE TÜRÇE SÖZCÜKLERDE MED*

Hakan TAŞ**

ÖZET

Osmanlı aruz biliminde med, Arapça ve Farsça sözcüklerde bir uzun heceyi ya da sonu çift ünsüzle veya hemze ile biten bir heceyi bir uzun bir kısa olmak üzere iki hece olarak okumaktır. Türkçede kısa heceyi uzun okuyarak imale yapmak zaten yanlış, bir de bu kısa heceyi iki hece olacak biçimde büsbütün uzatmak aruzda büyük yanlış sayılır. Kimi divanlar bu gözle tarandığında şairlerin Türkçe sözcüklerde de med yapıkları görülmüştür. Med yapılan sözcüklerin kökenleri incelendiğinde ise, bu sözcüklerin gerçekte uzun ünlülü oldukları anlaşılmıştır. Makalede, bu sözcükler örnek beyitler üzerinde gösterilecek ve bu durumun sebepleri irdelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

med, aruz ölçüsü, uzun ünlüler.

Arapça *m-y-l* kökünden gelen *imāle* “bir nesneyi bir tarafa doğru eğmek ve deveye tatlı ot otarmak” anlamındadır.¹ Aynı zamanda “*a* ünlüsünün *e* veya *i* olma eğilimi” anlamına gelir. Fars aruz biliminde, Arapça kökenli uzun bir *a* ünlüsünün Farsça kökenli bir *yā-yı mechūl* ile kafiyeli olması durumunun adıdır. Osmanlı aruz biliminde ise imale tabirinin başka bir anlamı vardır, o da Türkçe kökenli bir sözcükte kısa bir hecede bulunan bir ünlünün uzun okunmasıdır. İmale yardımıyla Türkçe kökenli sözcükler, hecelerin uzunluk-kısalığına dayanan aruz ölçüsüne uydurulmaktadır.

* 2007 Mayıs 2-5 tarihinde Konya’da düzenlenen 2007 UNESCO Mevlâna Yılında Uluslararası VII. Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumunda sunulan bildirinin genişletilmiş biçimidir.

** Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / hakanibrahim@hotmail.com

¹ al-FİRŪZÂBÂDÎ, *al-Ukÿânü’sü l-Basîf fî Tarcamati’l-Kâmüsi l-Muĥîf*, c. III s. 354.

Med ise, Arapça ve Farsça sözcüklerde bir uzun heceyi ya da sonu çift ünsüzle veya hemze ile biten bir heceyi bir uzun bir kısa olmak üzere iki hece olarak okumaktır. Türkçede kısa heceyi uzun okuyarak imale yapmak zaten yanlıştır, bir de bu kısa heceyi iki hece olacak biçimde büsbütün uzatmak aruzda büyük yanlış sayılır.² Kimi *dīvān*lar baştan sona bu gözle tarandığında şairlerin Türkçe sözcüklerde de *med* yaptıkları görülmüştür. *Med* yapılan sözcüklerin kökenleri incelendiğinde ise, bu sözcüklerin gerçekte uzun ünlülü oldukları anlaşılmıştır.

Med, *imāle-i memdūde* olarak da adlandırılmakla birlikte, bir bütün olarak imale sorunu bu yazının çerçevesi dışındadır. Bu ayrımı yaptıktan sonra artık şu soruyu sorabiliriz. Aruz vezninin gerektirdiği kadar çok uzun ünlü yaratmak için açık heceler suni bir biçimde uzatılarak dilin esas yapısının dışına çıkılması gerektiğini her ne kadar kaçınılmaz bir mecburiyet olarak karşılıyorsak da yine de imale, yalnızca dilin yapısına dayatılan yapma bir durum mu, yoksa dilin yapısında mevcut olan gerçek bir esasa mı dayanmaktadır, daha açıkçası, imale ile eski Türk dillerindeki uzun ünlüler arasında bir bağlantı var mıdır? Sorumuzu güncelleştiren önemli bir etken ise, bilindiği gibi XI. yüzyılda yazılmış olan Karahanlı devri *Ḳutadḡu Bilig* mesnevisinde imale ile uzatılan ünlülerin eski Türk dillerindeki uzun ünlülerle ilişkisi olduğunun TEKİN tarafından ispat edilmesidir.³ DOERFER ise, TEKİN'in sonuçlarının hiç değilse kök heceleri konusunda doğru olduğunu göstererek Karahanlı Türkçesindeki uzun ünlüleri Halaçça ve öbür Türk dillerinin ünlü uzunlukları çerçevesinde incelemiştir.⁴

el-Ḥalīl [718-791]'in sistemleştirdiği aruz, Arapçaya göre hazırlanmış bir yazım biçimine bağlıydı. Bu durum Türklerin birkaç yüzyıl aruzu kendilerine uydurmalarını geciktirdi. İlk dönemlerde aruzla yazılan eserlerde daha çok Türk şiirinin nazım tekniğine yakın hece sayısı 8'li, 11'li aruz kalıpları uygulanmıştır. Yūsuf Ḥāş ṬAYANĠU'nun *Ḳutadḡu Bilig*'i hece sayısı 11 olan *müteḳārib-i müsemmen-i maḳşūr* (*Fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ül*) kalıbı ile yazılmıştır.

² Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, s. 134.

³ Talat Tekin, "Determination of Middle-Turkic Long Vowels Through 'arūṭ'", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung*, 1967, XX/2, 151-170.

⁴ Bernt Brendemoen, "Osmanlı ve Çağatay şiirinde imale ve aslı uzun ünlüler", *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992 (26 Eylül-1 Ekim 1992)*, s. 444.

Şimdi taranılan *dīvān*larda geçen Türkçe sözcüklerdeki medlerden örnekler vererek bu sözcüklerin neler olduğunu sıralamak istiyorum:

1. **āk**: Uyg. (IB) *āk* “ak, kır”, DLT *āk* “ak”, Trkm. *āk* ay., İM, ETT, Az. *ağ* ay., Blk. *āk* ay.⁵

Remel-i müşemmen-i maḥbūn-ı maḥzūf
Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün

Āk sādeyle ki dil-ber baña her ān görinür
Güyyā yāsemēn içre gül-i ḥandān görinür (‘Ulvī: *SF*: 38^b)

Remel-i müşemmen-i maḥbūn-ı maḥzūf
Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün

Görmek isterseñ eger māhū Şüreyyāya ḫarīn
Yār dülbendini gör āk ḫaranfüller-ile (Şem‘ī: *Dīvān*: G. 146/3)⁶

2. **āl**: DLT *āl* “turuncu renkli ipek kumaş, turuncu”, Trkm. *āl* “al, kırmızı”, Özb. (Har.) *āl* ay., Yak. *ālay* “al” < *āl*+*ay*⁷

Remel-i müşemmen-i maḥzūf
Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün

Lāle evrākın çemenler yēle vērđi şaīmañuz
Āl kâğıdla güle tāze ḫaber uçurdılar (Ḥayālī: *Dīvān*: 126 G. 8/2)⁸

3. **aş**: Uyg. (Br.) *ās*, *aş* “yemek”, DLT *aş* ay., Hlç. *aş* “aş, yemek”, Özb. (Har.) *aş* ay.⁹

⁵ Talat Tekin, *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, s. 57, 90, 134, 171.

⁶ *āk* sözcüğünün geçtiği medli yerler: Necatī: *Dīvān*: K. 15/32, G. 618/3; Ḥayālī: *Dīvān*: 5 K. 1/2, 430 G. 80/2; Yaķīnī: *Dīvān*: G. 151/1, G. 151/7; ‘Ulvī: *SF*: 29^b; Bākī: *Dīvān*: 85. 2. Mus. V/7, G. 407/7, G. 448/3; Şeyḫū ‘l-İslām Yaḫyā: *Dīvān*: G. 426/2; Beyānī: *Dīvān*: G. 822/3.

⁷ Talat Tekin, *a.g.e.*, s. 40, 171.

⁸ *āl* sözcüğünün geçtiği medli yerler: Aḫmed Paşa: *Dīvān*: K. 23/27, G. 182/1; Necatī: *Dīvān*: K. 19/29, G. 256/6, G. 321/4, G. 548/5, G. 635/1; Şem‘ī: *Dīvān*: K. 7/7; Fuzūlī: *Dīvān*: G. CXIII/3, Ḥayālī: *Dīvān*: 130 G. 16/1, 164 G. 83/3, 229 G. 8/1, 231 G. 11/3, 373 G. 60/2, 436 G. 91/5; Yaķīnī: *Dīvān*: G. 110/5, G. 119/1; Emrī: *Dīvān*: Muk. 151/2, Muk. 483/1; Vuşūlī: *Dīvān*: G. 42/4, G. 187/5; Ḳabūlī: *SF*: 90^a, Hāşimī-i Üskūdārī: *SF*: 91^b; Himmetī: *SF*: 94^b; Bākī: *Dīvān*: G. 215/4, G. 532/1; Vaḫyī: *Dīvān*: G. 39/2, G. 103/1, G. 103/3.

⁹ Talat Tekin, *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, s. 84, 95, 172.

Muzâri^c -i müşemmen-i ahreb-i mekfûf-ı mahzûf
Mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

Ol lebler ile âş yerer belki kanuma
İmrenmesün dehâni meded iki cânlıdur (Bâkî: *Dîvân*: G. 102/5)¹⁰

4. **ây**: Uyg. (Br.) *ây* “ay”, DLT *ây* “ay, kamer; 30 gün”, Trkm. *ây* “ay”, Az. (Kaş.) *ây* ay., Tat. (Miş.) *ây* ay.¹¹

Remel-i müşemmen-i mahbûn-ı mahzûf
Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

Dil sevinür yanağında haç-ı hoş-bû olcağ
Oğrnuñ günü doğar ây karañu olcağ (Necâtî: *Dîvân*: G. 278/1)¹²

5. **âylandur-**: Trkm. *âylan-* “dönmek, dolanmak”, *âylag* “körfez”¹³

Hezec-i müşemmen-i sâlim
Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

Takınsun pâlehangin şeh-süvârum âylandursın
Cihâna nûr u fer vârsün güzellik âsmânında (Bâkî: *Dîvân*: G. 448/2)¹⁴

6. **âz**: Uyg. (IB) *âz* “az”, DLT *âz* ay., Trkm. *âz* ay., Hlç. *hâz* ay., Uyg. (Br.) *âz + kyâ* “azıcık”, Blk. *âz* “az”, Gag. *âz* ay., Özb. (Har.) *âz*, (Buh.) *âs*, *âs + gına*, YUyg. *âz*, *a'z*, *az* “az”¹⁵

Hezec-i müşemmen-i sâlim
Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

Cigerde dağ-ı derdin çekdügüm hûbâna bahş etsem
Belâ biñ pâre eylerse yetişmez âzdur gönlüm (Hayâlî: *Dîvân*: 293 G. 47/3)¹⁶

¹⁰ *âş* sözcüğünün geçtiği medli yer: Emrî: *Dîvân*: G. 306/5.

¹¹ Talat Tekin, *a.g.e.*, s. 46, 58, 66, 95, 100.

¹² *ây* sözcüğünün geçtiği medli yerler: Yağîni: *Dîvân*: G. 117/1, G. 190/8; Hayâlî: *Dîvân*: 376 G. 67/4; Vuşulî: *Dîvân*: Müfred 3.

¹³ Talat Tekin, *a.g.e.*, s. 66, 172.

¹⁴ *âylandur-* fiilinin geçtiği medli yer: Necâtî: *Dîvân*: 8. s. Mesnevi/22.

¹⁵ Talat Tekin, *a.g.e.*, s. 51, 54, 57, 63, 95, 173.

¹⁶ *âz* sözcüğünün geçtiği medli yerler: Necâtî: *Dîvân*: G. 555/4; Hayâlî: *Dîvân*: 351 G. 17/3; Bâkî: *Dîvân*: 1. Mus. II/3 (76. s.), G. 521/2.

7. bāl: DLT *bāl* “bal”¹⁷

Muzārī’ -i müşemmen-i aḥreb-i mekfūf-ı maḥzūf
Mef’ülü fā’ilātü mefā’ilü fā’ilün

Devlet bahārī ‘ayşına aldanma kim bu nüş
Bir bāldur ki ‘illet-i niş-i belā imiş (Aḥmed Paşa: Dīvān: K. 30-I/5)

8. bāş: DLT, KB *bāş* “baş”¹⁸

Remel-i müşemmen-i maḥbūn-ı maḥzūf
Fe’ilātün fe’ilātün fe’ilātün fe’ilün

Hedef-i tîr-i belādur görinen bāş degül
Bir iki ok yelegidür qararan kâş degül (Emrî: Dīvān: G. 306/1)¹⁹

9. çök: Az. (Eyn.) *çoh*, *çoh* “çok”, Tü. *çok*, fakat *çoğu*, *çoğal-* vb.²⁰

Remel-i müşemmen-i maḥzūf
Fā’ilātün fā’ilātün fā’ilātün fā’ilün

Yüze yüz ‘arz-ı nazîr eder yüzüne āyîne
*Çök yüz görmüş ḥayāsız saḥt-rüdur n’eylesün (Aḥmed Paşa: Dīvān:
 G. 244/2)*

10. dāğ: DLT, Tefs. *tāğ* “dağ”, Trkm. *dāğ* ay., Hlç. *tāğ* ay., Behc. *dāğ*, *tāğ* ay., Az. (Kaş., Eyn.) *dāğ* ay.²¹

Remel-i müşemmen-i maḥzūf
Fā’ilātün fā’ilātün fā’ilātün fā’ilün

Dāğlarda etmesün kebk-i derî pervāzlar
*İgnelerle gözlerin diksün kamu şeh-bāzlar (Ḥayālî: Dīvān: 81
 Mersiye 3/1)²²*

¹⁷ Talat Tekin, *a.g.e.*, s. 100.

¹⁸ Talat Tekin, *İrk Bitig. Eski Uygurca Fal Kitabı*, s. 42.

¹⁹ *bāş* sözcüğünün geçtiği medli yerler: Necatî: *Dīvān*: K. 1/6, G. 150/6, G. 260/3, G. 340/3, G. 422/4; Ḥayālî: *Dīvān*: 159 G. 74/1, 214 G. 4/4, 264 G. 12/2-3, 268 G. 20/3; Yaḳînî: *Dīvān*: G. 146/1; Emrî: *Dīvān*: G. 310/1, G. 329/2, Muk. 113/2; Vuşulî: *Dīvān*: G. 53/4, G. 146/3; Bâkî: *Dīvān*: G. 210/5, G. 283/4, G. 362/5, G. 445/2, G. 458/4; Şeyḥu’l-İslām Yahyâ: *Dīvān*: G. 169/3; Şeyḥ Gâlib: *Ḥüsn ü ‘Aşık*: 1244. beyit.

²⁰ Talat Tekin, *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, s. 59.

²¹ Talat Tekin, *a.g.e.*, s. 174

²² *dāğ* sözcüğünün geçtiği medli yer: Beyânî: *Dīvān*: G. 358/2.

11. **dāl**: DLT *tāl* “sögüt”, Trkm. *tāl* ay., Özb. (Har.) *dāl* ay.²³

Hezec-i müsemmen-i sâlim
Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

Nihâl-i sîmsin ey sero müşgîn dâllar şalmış
Ya bir tāvūs-ı cennetsin mu'anber bâllar şalmış (Emrî: *Dîvân*: G. 232/1)

12. **dâr**: DLT *târ* “dar”, Trkm. *dâr* ay., Yak. *târ* ay., Hlç. *târ* ay., Behc. *târ* ay.²⁴

Remel-i müsemmen-i maḥbûn-ı maḥzûf
Fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün

Açdı lutf ile cihân güllerini bād-ı bahār
'Aceb ol gönca-dehānuñ neyi ki dârlığı (Necâtî: *Dîvân*: G. 561/7)²⁵

13. **ķāş**: Yak. *ķās* “kaş”, Trkm. *gāş* ay., Hlç. *ķāş* ay., Tat. (Miş.) *ķāş* ay., Az. (Kaş.) *ķāş* ay., YUyg. *ķāş*, *ķaş*, *ķış* ay.²⁶

Remel-i müsemmen-i maḥbûn-ı maḥzûf
Fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün

Hedef-i tîr-i belâdur görinen bāş degül
Bir iki oķ yelegidür kararar ķāş degül (Emrî: *Dîvân*: G. 306/1)²⁷

14. **şāğ**: DLT *sāğ* “sağ, sağlam, iyi”²⁸

Ḥafîf-i müseddes-i maḥbûn-ı maḥzûf
Fâ'îlâtün mefâ'îlün fe'îlün

Bir gece sâkin olan anda velî
Şāğ çıkmaz şabâħa gör keseli (Vaḥyî: *Dîvân*: L. 12/6)²⁹

²³ Talat Tekin, *a.g.e.*, s. 174.

²⁴ Talat Tekin, *a.g.e.*, s. 115, 174.

²⁵ *dâr* sözcüğünün geçtiği medli yerler: Aḥmed Paşa: *Dîvân*: K. 29/11, K. 29/12; Mişâlî: *SF*: 105^b; Bâķî: *Dîvân*: G. 495/6.

²⁶ Talat Tekin, *a.g.e.*, s. 115, 174.

²⁷ *ķāş* sözcüğünün geçtiği medli yer: Süheylî: *Dîvân*: G. 75/2.

²⁸ Talat Tekin, *a.g.e.*, s. 102.

²⁹ *şāğ* sözcüğünün geçtiği medli yerler: Emrî: *Dîvân*: Muk. 319/1; Süheylî: *Dîvân*: G. 3/4.

15. **ṭāṣ**: Uyg. (Br.) *tāṣ*, *tās* “taş”, DLT *tāṣ* ay., Trkm. *dāṣ* ay., Yak. *tās* ay., Hlç. *tāṣ* ay., YUyg. *tāṣ*, *taṣ* ay., Özb. (Har.) *dāṣ* ay., Karag. *tayṣ* ay. < **tāṣ*³⁰

Remel-i müşemmen-i maḥbūn-ı maḥzūf

Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün

Dil-i zāhid bulmaz sūz u güdāz ile şafā

Ṭāṣdur līk yanup ṣīşe olur ṭāṣ degül (Emrī: *Dīvān*: G. 306/4)³¹

16. **tūḡ**³²: Uyg. *tuuḡ* [tūḡ] “tuḡ, alem”, DLT *tūḡ* “sancak”, Trkm. *tūḡ* “bayrak, sancak”³³

Remel-i müşemmen-i maḥbūn-ı maḥzūf

Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün

Deḥšetinden ṭuramaz terk-i diyār eyler ‘adū

Tūḡlar ile ‘alem naşrınıñ èdükçe ḥurām (Bosnalı Ṭālib: *Dīvān*: 2^b)³⁴

17. **vār**: DLT *bār* “var”, Trkm. *bār* ay., Hlç. *vār* ay., Yak. *bār* “var, var olan, varlık”, Az. (Kaş., Eyn.) *vār* “var”, Özb. (Buh.) *vār*, *bār* ay., Behc. *bār* ay., YUyg. *bār*, *bar*, *vār*, *var* ay.³⁵

Muzārī‘ -i müşemmen-i aḥreb-i mekfūf-ı maḥzūf

Mef‘ülü mefā‘ilü mefā‘ilü fe‘ülün

Sāḳī-i şeker-leb ki benüm vār kimüñ var

Bu cām-ı leb-ā-leb ki benüm vār kimüñ var (‘Ulvi: *SF*: 39^a)

³⁰ Talat Tekin, *a.g.e.*, s. 51, 54, 96, 126, 174.

³¹ *ṭāṣ* sözcüğünün geçtiği medli yerler: Aḥmed Paşa: *Dīvān*: G. 258/3; Fuzūlī: *Dīvān*: K. XXVI/12; Ḥayālī: *Dīvān*: 159 G. 74/1; Vuşūlī: *Dīvān*: G. 60/5; Beyānī: *Dīvān*: G. 82/4.

³² Bu sözcük bir görüşe göre de Çince’dir (A. Von Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*, 302^a).

³³ Talat Tekin, *a.g.e.*, s. 111, 180.

³⁴ *tūḡ* sözcüğünün geçtiği medli yerler: Ḥayālī: *Dīvān*: 311 G. 27/5, 229 G. 6/3.

³⁵ Talat Tekin, *a.g.e.*, s. 46, 54, 59, 173.

Remel-i müşemmen-i maḥbūn-ı maḥzūf

*Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün**Lebine çeşme-i ḥayvān demezem kim lebinüñ**Vār miñ cāna deger feyzi beḳādan ḡayrı* (Fuzūlî: *Dīvān*: G. CCLXXI/5)³⁶18. **yāş**: DLT *yāş* “gözyaşı”, Trkm. *yāş* ay.³⁷

Remel-i müşemmen-i maḥbūn-ı maḥzūf

*Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün**Dehri bir āh-ı seḡer-gehleri ber-bād eyler**‘Ālemi seyre vērür gözleriniñ yāşları* (Bāḳî: *Dīvān*: G. 483/3)³⁸19. **yāy**: DLT *yā* “yay”, Trkm. *yāy* ay., Yak. *sā* ay., Kırg. *cā* ay., Karag., Soy., Kand. *t’ā* ay., CC *ya, yā* ay., Tat. *ceye* ay., Tü., Az. *yay* ay. < **yā*³⁹

Remel-i müşemmen-i maḥzūf

*Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün**Yāy gibi ḳara baḡruma çekersen yaraşur**Çār ebrū bir güzel mānendidür tīrūñ senüñ* (Necātî: *Dīvān*: G. 314/3)⁴⁰20. **yök**; krş. Orh., Uyg. *yooḳ* [yök] “yok”, DLT *yök* ay., Trkm. *yök* ay., Yak. *suoḡ* ay., Hlç. *yū‘ḳ* ay., Miş. *yök* ay., Az. (Kaş.) *yūḡ* ay., Behc. *yök* ay.⁴¹

³⁶ *vār* sözcüğünün geçtiği öbür medli yerler: Aḡmed Paşa: *Dīvān*: K. 37/28-39, K. 29/7, G. 216/5, G. 281/4; Necātî: *Dīvān*: G. 282/3, G. 379/2, G. 521/1, G. 637/6; Fuzūlî: *Dīvān*: K. XVIII/44, K. XIX/34, K. XXII/30, K. XXX/25, K. XXXIII/14, G. XX/10, G. LXI/7, G. LXXV/3, G. CXX/7, G. CXXII/1, G. CLI/2, G. CLXXXIX/2, G. CCVII/2, G. CCXLVIII/7, G. CCLXXXIX/5, G. CCXC/5; Ḥayālî: *Dīvān*: 106 G. 20/4, 381 77/5; Emrî: *Dīvān*: G. 155/1; ‘Ulvî: *SF*: 39^a (gazelin tamamında); Bāḳî: *Dīvān*: G. 380/7; Beyānî: *Dīvān*: G. 418/1.

³⁷ Talat Tekin, *a.g.e.*, s. 69, 103.

³⁸ *yāş* sözcüğünün geçtiği medli yerler: Emrî: *Dīvān*: G. 70/3, G. 306/3, G. 455/4.

³⁹ Talat Tekin, *a.g.e.*, s. 48, 119, 127, 154, 175.

⁴⁰ *yāy* sözcüğünün geçtiği medli yerler: Necātî: *Dīvān*: G. 291/8; Vuşulî: *Dīvān*: Müfred 3.

⁴¹ Talat Tekin, *a.g.e.*, s. 47, 60, 116, 178.

Remel-i müsemmen-i maḥzūf
Fā'īlātūn fā'īlātūn fā'īlātūn fā'īlūn

Āyet-i ruḥsār-ı yārī añlamazsın zāhidā

Yök yere cāhil etme ehl-i Kur'ān-ıla bahş (Şübütī: PerM: 90^{bb})

Görüleceği üzere med yapılan sözcüklerin tamamı uzun ünlülü sözcüklerdir, taranılan *dīvān*larda medli olan Türkçe sözcüklerin, yalnızca at sözcüğü dışında hepsi uzun ünlülüdür ve medler özellikle kök hecelerde gerçekleşmiştir. Bu durumun bir rastlantı olamayacağı kanaatindeyim.

Türk edebiyatında Arap ve İran aruz kuralları ve kalıpları hakkında bilgi veren kimi kitap ve risaleler yazılmış olmakla birlikte Arap ve İran edebiyatlarında olduğu gibi aruz ölçülerini inceleyen, tartışarak yeniden düzenlemeye çalışan ve Türk diline uygun yeni bahirler ya da kalıplar öneren yazarlar çıkmadığı için bu ölçünün uygulaması yalnızca onu kullanan şairlere kalmıştı. Türk şairleri de Türkçeyi böylesine yabancı bir şiir ölçüsü içinde söylemede büyük güçlüklerle karşılaşmışlar; ancak pek çok hatalar, zorlamalar, uzatma ve kısaltmalarla Türkçeyi bu ölçüye uydurmaya çalışmışlardır. Öyle ki ilk yüzyıllarda söylenmiş şiirlerin aruzla mı yoksa heceyle mi söylendiğini ayırt etmek oldukça güçtür.⁴² Nitekim N. M. ÇETİN'e göre, ilk dönemlerde heceyle mi yoksa aruzla mı yazıldığı kestirilemeyen şiirlerin bizim bilemediğimiz Arap vezinleri ile yazılmış olmaları kuvvetle muhtemeldir.

XI. yüzyılda yazılmış olan Karahanlı devri *Ḳutadḡu Bilig* mesnevisinde imale ile uzatılan ünlülerin eski Türk dillerindeki uzun ünlülerle ilişkisinin TEKİN tarafından kanıtlandığını söylemiştik. Fakat XI. yüzyıldaki Karahanlı edebiyatında rastlanılan uzun ünlüler, çok daha sonraki bir safhada başlayan Osmanlı şiirini nasıl etkilemiş olabilir? Zira Karahanlı edebiyatı, Eski Türkçeye dayanan aralıksız bir geleneği temsil ettiği hâlde Eski Türkiye Türkçesiyle yazılan edebiyat, bu geleneğin büsbütün dışındadır. Yine de Karahanlı ve daha sonra Çağatay şiirinin Eski Anadolu ve Osmanlı şairleri gözünde örnek teşkil etmesinin onların Karahanlı-Çağatay edebiyatında imaleyi taklit etmelerine sebep olduğu düşünülmelidir.

⁴² Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, s. 52.

Bernt BRENDEMOEN, birer Çağatay şairi olan Luţfî [1367-1463], Sekkâkî [ö. 1460?] ve Gedâ'î [1404?-1494]'nin şiirlerinden örnekler seçerek hiç olmazsa kök hecelerdeki asli uzunlukların bu dönemde de korunduğunu göstermiştir. Hatta bununla da yetinmeyip Nevâ'î [1441-1501]'den de seçkiler yaparak bu görüşünü pekiştirmiştir.⁴³

Bu durumda Osmanlı edebiyatının ilk dönemlerinde tespit edilen özellikle kök hecelerdeki köken yönünden doğru imale örneklerini XI. yüzyıl Karahanlı edebiyatının az çok farazi bir etkisine bağlamamıza gerek yoktur; zira köken yönünden doğru imale kullanma geleneği Çağataycada da devam ettiğinden Osmanlı şairlerinin imalenin nasıl kullanıldığını inceleyebildikleri çağdaş bir kaynakçaları vardı. Kök heceleri ile ilgili olarak Çağataycada uzun ünlülü olabilen birçok sözcük, aynı özellikle Osmanlıcaya aktarılmış olsa gerek. Değişik şairlerin arasındaki güçlü bir taklit geleneği sayesinde birçok durumda şairler, bütün bir mısrayı bile başka şairlerden aktarabiliyorlardı. Bu tür bir ortamda belirli bazı kök hecelerinin uzun okunabildiği veya okunması gerektiği fikri veya duygusunun yaygınlık kazanmış olduğu düşünülmelidir.

Sonuç olarak Türkçe sözcüklerdeki medlerin uzun ünlülü oldukları, en azından şairlerin uzun ünlülü olmayan başka bir Türkçe sözcükte med yapmadıkları; fakat bu sözcüklerin her yerde medli biçimde kullanılmadıkları gerçeğinden yola çıkarak Osmanlı şairlerinin büyük bir olasılıkla bilinçsiz olarak Çağatay şairlerini örnek alarak aruz ölçüsünün yapısından dolayı gerektiği yerlerde bu türlü medli kullanımlara yer verdiklerini söyleyebiliriz.

Bu durumda, nasıl Arapça ve Farsça sözcükler için medli kullanımlar aruzda bir kusur olarak görülüyor, hatta ahengi artırıcı bir unsur kabul ediliyorsa Türkçe sözcüklerdeki medli kullanımlar da aruzda bir kusur olarak görülemez. Aruzla Türkçeyi kullanan şairleri hata yapmakla itham eden inceleyicilerin, bu hususu yeniden gözden geçirerek daha temkinli olmaları yerinde olacaktır.

⁴³ Bernt, Brendemoen, "Osmanlı ve Çağatay şiirinde imale ve asli uzun ünlüler", *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992 (26 Eylül-1 Ekim 1992)*, s. 448-449.

Kısaltmalar

Az.	Azerice
Behc.	ERTAYLAN, İ. H.: <i>Behcetü 'l-hadā'ik, fī mev'izeti 'l-halā'ik</i> : İstanbul 1960. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 859.
Blk.	Balkarca
Br.	GABAIN, A. von: <i>Türkische Turfan-Texte VIII</i> : Berlin 1954.
Buh.	Özbekçenin Buhara lehçesi
CC	GRÖNBECH, K.: <i>Codex Cumanicus, cod. Marc. Lat. DXLIX</i> , Faksimile: Kopenhagen 1936.
DLT	Dīvānu Luġāti 't-turk
ETT	Eski Türkiye Türkçesi
Eyn.	Azericenin Eynallu lehçesi
G.	Gazel
Gag.	Gagavuzca
h	haşiye
Har.	Özbekçenin Harezmi lehçeleri
Hlç.	Halaçça
IB	TEKİN, T.: <i>İrk Bitig. Eski Uygurca Fal Kitabı</i> : Ankara 2004. Türk Dili Tarihinin Temel Sorunları 1.
İM	BATTAL, A.: <i>İbni-Mühennâ Lûgati</i> : İstanbul 1934. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 9.
K.	Kaside
Kand.	Kandov lehçesi
Karag.	Karagasça
Kaş.	Azericenin Kaşkay lehçesi
Kırg.	Kırgızca
L.	Lügaz
Miş.	Tatarcanın Mişer ağzı
Muk.	Mukatta
Mus.	Musammat
Özb.	Özbekçe
PerM	Pervâne Beg: <i>Mecmū'a-i Nezā'ir</i>
SF	<i>Mecmū'a</i> : Süleymaniye Ktp. <i>Fatih Kit.</i> 3849.
Soy.	Soyot lehçesi
Tat.	Tatarca
Tefs.	BOROVKOV, A. K.: <i>Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII.-XIII. Yüzyıllar)</i> : Çev. Halil İbrahim Usta, Ebulfez Amanoğlu: Ankara 2002. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 811.
Trkm.	Türkmençe
Tü.	Türkçe
Uyg.	Uygurca
Yak.	Yakutça
YUyg.	Yeni Uygurca

Taranan Eserler

- AHMED PAŞA [1426-1497]: *Dīvān*: [Hazırlayan:] Ali Nihad TARLAN [1898-1978]: *Ahmed Paşa Divanı*: İstanbul 1966. XXI+406 s. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 3726.
- al-FİRŪZĀBĀDĪ, Mecdu 'd-dīn Abū Ṭāhir Muḥammad b. Ya'qūb [1329-1413]: *al-Uḫyānūsü 'l-Basīṭ fī Tarcamati 'l-Ḳāmūsī 'l-Muḫīṭ*: Çeviren: CENĀNİOĞLU Ahmed 'Aşım [1755-1819] [Çeviri: İstanbul 1805-1810], İstanbul I: 'r 1268² [=1852], [II]+943 s. II: r-ḳ 1269² [=1853], [II]+939 s. III: ḳ-v 1272² [=1855], [II]+975 s.
- BĀḲĪ [1526-1600]: *Dīvān*: [Hazırlayan:] Dr. Sabahattin KÜÇÜK: *Bâkî Divanı*: Ankara 1994. XVII+472+3 s. Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 601.
- BEYĀNĪ [ö. 1664]: *Dīvān*: Hazırlayan: Fatih BAŞPINAR: *17. Yüzyıl Şairlerinden Beyânî'nin Divan'ı İnceleme-Tenkitli Metin*: İstanbul 2008. 808 s. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi.
- BOSNALI ṬĀLĪB [ö. 1675]: *Dīvān*: Millet Kütüphanesi *Ali Emiri Manzum* 256.
- BRENDEMOEN, Bernt: "Osmanlı ve Çağatay şiirinde imale ve aslı uzun ünlüler", *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992 (26 Eylül-1 Ekim 1992)*: Ankara 1996. 435-456 ss. Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 632, XXIV+696 s.
- ÇETİN, Nihad M[azlum] [1924-1991]: "Aruz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1991, 3. c. 424-437. ss.
- EMRĪ [ö. 1575]: *Dīvān*: [Hazırlayan:] M. A. Yekta SARAÇ: *Emrî Divanı*: İstanbul 2002. 389 s. Eren Yayıncılık, Klasik Türk Edebiyatı Dizisi No: 1.
- FUZŪLĪ [1483-1556]: *Dīvān*: [Hazırlayan:] Abdülbaki GÖLPINARLI [1900-1982]: *Fuzûlî divanı*: İstanbul 1948. 432 s. Burhaneddin Basımevi.
- GABAIN, A. Von [1901-1993]: *Eski Türkçenin Grameri*: Çev. Mehmet AKALIN [1933-1991]: Ankara 1988. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 332.
- HĀYĀLĪ [1500-1556]: *Dīvān*: [Hazırlayan:] Ali Nihad TARLAN [1898-1978]: *Hayali Bey Divanı*: İstanbul 1945. XXIV+450+16 s. İstanbul Üniversitesi Yayınlarından 277 Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dalı No: 3.

- İPEKTEN, Prof. Dr. Haluk [ö. 1992]: *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*: İstanbul 1994. VIII+337 s. Dergâh Yayınları: 152 İnceleme dizisi: 21.
- Mecmû'a*: Süleymaniye Kütüphanesi *Fatih Kitaplığı* 3849.
- NECÂTÎ [1451-1509]: *Dîvân*: [Hazırlayan:] Ali Nihad TARLAN [1898-1978]: *Necati Beg Dîvânı*: İstanbul 1963. [II]+XXVIII+557 s. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 3066.
- PERVÂNE BEG: *Mecmû'a-i Nezâ'ir* [Derlenişi: 1560]: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi *Bağdat Kitaplığı* 406.
- SÜHEYLÎ: *Dîvân*: [Hazırlayan:] Dr. M[ahmut] Esat HARMANCI: *Süheylî Ahmed bin Hemdem Kethudâ Dîvânı*: Ankara 2007. 441 s. Akçağ Yayınları / 861 Divanlar /14.
- ŞEM'Î [ö. 1530]: *Dîvân*: [Hazırlayan:] Murat Ali KARAVELİOĞLU: *On Altıncı Yüzyıl Şairlerinden Prizrenli Şem'î Divanı'nın Edisyon Kritiği ve İncelenmesi*: İstanbul 2005. I. c. 361 s. II. c. 659 s. T.C. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi.
- ŞEYHÜ'L-İSLÂM YAHYÂ [1553-1644]: *Dîvân*: [Hazırlayan:] Dr. Hasan KAVRUK: *Şeyhülislâm Yahyâ Divânı*: Ankara 2001. XLI+509 s. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları: 3557 Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 1255 Divanlar Dizisi: 13.
- ŞEYH ĞÂLİB [1757-1799]: *Hüsn ü 'Aşk* Metin-Nesre Çeviri-Notlar ve Açıklamalar, Elyazması Metin: Yayınlayan: Muhammet Nur DOĞAN: İstanbul 2007. 496 s. Yelkenli Kitabevi Yayın Nu: 1 Edebî Eserler: 1.
- TAŞ, Hakan: *On Altıncı Yüzyıl Divan Şairlerinde Vezin Kullanımı*: İstanbul 2000. X+146 s. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- TEKİN, Talat: "Determination of Middle-Turkic Long Vowels Through 'arûḫ'", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung*: 1967, XX/2, 151-170. ss.
- TEKİN, Talat: *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*: Ankara 1995. Simurg. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 13.
- TEKİN, Talat: *Makaleler II Tarihi Türk Yazı Dilleri*: Yayına Hazırlayanlar: Emine YILMAZ - Nurettin DEMİR: Ankara 2004. Öncü Kitap. Türk Dili Tarihinin Temel Sorunları 2.

VAHYÎ [ö. 1718]: *Dîvân*: [Hazırlayan:] Hakan TAŞ: *Vahyî Divanı ve İncelenmesi*: İstanbul 2004. XII+598 s. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi.

YAĞINI: *Dîvân*: Hazırlayan: Ömer ZÜLFE: *Yakîni [ö. 1568] Dîvân Tenkitli Metin-Tetkik-Dizin*: İstanbul 2004. 530 s. T.C. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi.

“TURKISH ‘MED’ WORDS IN CLASSICAL TURKISH LITERATURE”

Abstract

In the Ottoman aruz meter, 'med' means reading a syllable, which is long and ends with double consonants or 'hemze' in Arabic and Persian words, as two syllables, one 'long' and one 'short'. In Turkish, reading a short syllable longer than a normal is a misuse. In the aruz meter this usage is entirely wrong. When a respected poet's collected works (divan) is considered, the usage of med is seen in Turkish words. When the roots of these words are studied, it is seen that the roots have long vowels. In this study, these words will be pointed out along with sample couplets and reasons of these usages will be investigated.

Keywords

med, aruz meter, long vowels.